

The following competences can be referred to as special subject competences: the ability to understand psychological and pedagogical peculiarities of educational process; mathematical, economic, informational competences.

All of the competences mentioned above are interdependent and interconnected. The level of development of future economics and mathematics teacher is determined by the level of the competences formation.

Key words: *competence, education, competence approach, professional competence, pedagogical competence, content of education, level of education.*

УДК 37.091.12.011.3:17.022.1

К. М. Павицька

Інститут проблем виховання НАПН України

СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ ПОВАГИ ДО ДИТИНИ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена проблемі виховання у майбутніх учителів поваги до дитини. Привертається увага до окремих психолого-педагогічних аспектів формування даної якості у студентів, теоретично обґрунтовується ціннісне ставлення до дитини як важливої умови вияву поваги до особистості дитини у взаєминах вихователя та вихованців, проаналізовано різні погляди науковців щодо поняття «Я-концепції» як психологічного механізму особистості майбутніх учителів, який впливає на їх взаємини з учнями. Окрім того, розглянуто сутність пізнавальної, ціннісно-сислової та поведінкової сфери особистості майбутніх учителів у контексті досліджуваної тематики; наголошується на необхідності формування у студентській молоді альтруїзму та рефлексії.

Ключові слова: *виховання, моральні якості, повага до дитини, ціннісне ставлення, студенти, особливості юнацького віку, «Я-концепція», педагогічний університет.*

Постановка проблеми. Студентська молодь – значний прошарок нашого суспільства, його соціально-економічний і духовний потенціал, майбутня українська інтелігенція. Вік юності – особливий, складний та найбільш чутливий до різних перетворень у сучасному динамічному соціумі, який ставить перед майбутніми професіоналами низку моральних завдань і вимог. Тому процес виховання студентів повинен відображати нові освітні пріоритети й цінності, зокрема бути спрямованим на формування гуманної сутності особистості студентської молоді.

Особливо це стосується студентів – майбутніх учителів, адже в наш час в Україні вже сформувалися певні державні й суспільні вимоги до особистості сучасного вчителя. Нині педагогові мають бути притаманні такі риси, як демократизм, гуманізм, розуміння учня й повага до його особистості, толерантність і відкритість у спілкуванні тощо. Усе це варто неодмінно враховувати у виховному процесі вищої школи.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній літературі до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені, як І. Бех, О. Бондаревська, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, О. Мороз, О. Савченко, В. Семиченко, О. Сердюк, С. Сисоєва, І. Надольний та ін. Однак, незважаючи на дослідження цих та багатьох інших учених, проблема морального виховання майбутніх учителів залишається актуальною та невідкладною.

Зважаючи на актуальність поставленої проблеми, **мета нашої статті** полягає у висвітленні психолого-педагогічних аспектів формування в майбутніх учителів поваги до дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах вищої освіти процес професійного становлення, морально-етичний розвиток особистості студентів-майбутніх учителів, формування у них гуманістичних якостей, а відтак, і поваги до учнів, позначений певними особливостями та закономірностями, соціально-психологічними, віковими й індивідуальними передумовами.

Дослідження, присвячені визначенню та характеристиці вікових особливостей юнацького віку (Б. Ананьєв, І. Бех, Д. Ельконін, Г. Костюк та ін.), засвідчують, що основною соціальною детермінантою, що визначає морально-духовне зростання молоді людини, є її діяльність. Професійно-пізнавальна діяльність є провідною для молоді, яка навчається у ВНЗ. Саме вона має бути джерелом розвитку морально досконалої особистості.

Студентський вік, за Б. Ананьєвим, є сенситивним періодом для основних соціогенних потенцій людини. Під час навчання у вузі за сприятливих умов у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки, зокрема мислення, пізнавальних інтересів, потреб тощо.

Розвиток соціальних і морально-естетичних потреб особистості студента є важливою умовою моральної регуляції його поведінки, адже саме вони створюють найбільш сприятливі суб'єктивні умови для розвитку духовної сфери молоді.

У студентські роки відбувається розширення загальних і формування спеціальних знань (про форми та методи реалізації професійної діяльності), адже студенти приходять до навчального закладу вже з достатнім потенціалом знань. Крім того, вони паралельно набувають нових професійних умінь і алгоритмів відповідних дій та вчинків, а не просто здатність діяти за вже засвоєними правилами. З часом відбувається поглиблення професійних інтересів, що часто призводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості [7, 197]. Змінюються й ціннісні орієнтації.

Набутий життєвий досвід, самостійні міркування і дії, здобуті знання дають змогу інакше, адекватніше оцінити себе і свої якості, а також формувати своє ставлення до оточуючих, формувати світогляд, етичні та естетичні погляди. Саме в цей час важливо наблизити студента до моделі сучасного гуманного вчителя, для якого головною цінністю має бути дитина.

У структурі поваги до дитини знання про її цінність мають формувати відповідне ставлення до учня й виявлятися в чуйності, дбайливості, доброзичливості, турботі, співпереживанні та співчутті, довірі, визнанні прав, потреб, особливостей і здібностей особистості дитини тощо.

На нашу думку, у процесі виховання у студентів поваги до дитини, їм необхідно оволодіти певною системою знань, а саме: знаннями норм загальнолюдської моралі та професійної етики, психолого-педагогічними знаннями тощо, що дало б змогу гуманізувати навчально-виховний процес.

Формування переконань у студентів у необхідності шанобливого ставлення до учнів, протистояння приниження їх гідності тощо має відбуватися на основі засвоєння низки важливих морально-етичних норм, понять і правил поведінки. Сутність переконання не лише в усвідомленні людиною світоглядних і моральних понять, але й особистої готовності діяти у відповідності з цими правилами й поняттями. Студентський період життя є сприятливим для такого розвитку, адже основним новоутворенням юнацького віку є формування світогляду та моральних переконань, підвищені вимоги до моральної оцінки вчинків людей. Саме пізнавальна сфера має забезпечити усвідомлення власної ролі студента у майбутній навчально-виховній взаємодії з учнями та в суспільстві загалом.

Юність – це пора самоаналізу й самооцінок. Важливою стороною в майбутній професійній діяльності студентів виступає поглиблене самопізнання, співвіднесення власних особистісних особливостей з вимогами гуманістичної орієнтації в педагогічній взаємодії. Тут у нагоді стають такі новоутворення юнацького віку, як самооцінка та прагнення до самовиховання. Педагог повинен вміти творчо змінювати свою особистість з використанням психологічних знань, відповідно до об'єктивно-чинних морально-духовних цінностей суспільства, з урахуванням власної індивідуальності [2, 85].

Якщо оцінювати особливості почуттів студента, треба зважати на те, що «... юнацький вік характеризується більшою (порівняно з підлітковим віком) диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю і саморегуляції. Юнацькі настрої більш стійкі та усвідомлені...» [5, 58]. Дослідник також

стверджує, що в цей період життя людини засвоєння певної системи моральних норм і принципів перетворюється на складну гаму моральних почуттів. Юнаки стають особливо чутливими до «внутрішніх», психологічних проблем. Суттєвим, на нашу думку, при цьому є необхідність формування в майбутніх учителів пріоритету гуманістичних цінностей, відкритості до сприйняття думок і поведінки інших людей тощо.

Індивідуального підходу потребують ті студенти, які мають низький енергетичний потенціал, у яких слабо розвинені потреби у спілкуванні, дружбі, низький рівень розвитку вольових якостей.

Важливим у вихованні поваги до дитини є формування у студентів альтруїстичних емоцій. Альтруїзм – напрям поведінки й діяльності людини, який ставить інтереси іншої людини або загальне благо вище особистих інтересів. Як правило, використовується для визначення властивості приносити свою вигоду в жертву, заради загального блага. На думку І. Беха, альтруїзм як широка сфера добродійності й серцевина моральності особистості може починатися з незначної послуги і поширюватися на суттєву допомогу іншій людині часто всупереч власним потребам та інтересам [3, 101]. Альтруїстичні емоції – переживання, які виникають на основі потреби в допомозі, підтримці інших людей: бажання приносити людям радість, почуття занепокоєння долею іншої людини, турбота про неї. Важливо, коли такі емоції підкріплюються щирістю суб'єкта та набувають спонтанності (самодовільності). Саме такі емоції здатні спонукати особистість до гуманних дій і вчинків.

Важливу роль у процесі формування особистості студентів та, зокрема, у вихованні в них поваги до дитини відіграє ціннісно-сміслова сфера майбутніх учителів.

На передній план у юнацькому віці висувається довільна мотивація, яка виявляється в умінні керувати свідомою метою, власними намірами. Відбувається раціоналізація діяльності. Окрім того, починають також домінувати й мотиви особистої користі, егоїстичних інтересів, з'являється мрійливість. «Егоїстичні мотиви діяльності можуть домінувати у свідомості студентської молоді, – стверджує А. Донцов. – Особливо така небезпечна тенденція, як показує практика, найбільш за все поширена серед студентів науково-природничого, економічного та технологічного профілю. Однобокий, обмежений інтелектуальний розвиток особистості ... формує інтелектуально обмежений тип мислення і духовну байдужість» [4, 139].

На нашу думку, у процесі виховання в майбутніх учителів поваги до дитини важливим є формування в них такого психологічного механізму, як

співпереживання, адже воно передбачає чуйне ставлення до дитини, схвалення, дієву підтримку, добродійність. І. Бех підкреслює, що «За особистісно розвивального спілкування, в якому реалізуються суб'єкт-суб'єктні стосунки між дорослим і дитиною, потрібно поставити себе на місце іншого. Це головний компонент процесу співпереживання, розвинена форма якого має дві пізнавальні складові: уміння виокремити та назвати емоції, що їх переживають інші люди, і прийняти іншу думку. Емоційний компонент – це здатність до душевного відгуку. Систематично повторюване співпереживання перетворюється на моральні властивості, що стають рушійними силами поведінки та діяльності особистості» [1, 130].

Серед рис, які позитивно впливають на формування поваги в особистості студента, є впевненість у власних силах, домінування емоцій радості, відсутність конформізму, чуттєвість до протиріч, бажання фантазувати та планувати, почуття гумору тощо, які, у свою чергу, сприяють формуванню творчого підходу до взаємин з дітьми.

Актуальним у цей віковий період є вплив колективу на особистість студентів, адже саме колектив сприяє активності молоді, зацікавленості в навчанні, формує навички спілкування, що є необхідною передумовою виховання у них поваги до іншого.

Діяльність є платформою, на якій розгортаються певні відносини, передумовою та чинником їх виникнення. Основна функція відносин – виховна. Моральне формування особистості значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким морально-етичні правила і норми засвоюються людиною активно в процесі діяльності та спілкування з іншими людьми. Такою діяльністю для студентів є навчально-пізнавальна діяльність ВНЗ. Одна із функцій діяльності полягає в тому, що в ній набувається досвід ставлення особистості до світу, до інших людей, до самої себе. У своєму дослідженні ми усвідомлювали, що моральна якість особистості є багато разів повторюване й у результаті цього закріплене в системі звичної моральної свідомості, звичних дій людини, ставлення, яке є об'єктивним, тобто формується на основі ціннісного відношення до дитини.

Отже, досвід діяння (у тому числі й морально-етичного) як індивідуальний психологічний здобуток студента не може бути явищем спонтанним, а пов'язаний із організацією, перебігом, розвитком професійно-навчальної та виховної діяльності студентської молоді.

У студентському віці завершується становлення одного з найважливіших особистісних утворень – «Я-концепції» як ядра особистості

студента, зокрема формування її соціально-професійного аспекту [7]. «Я-концепція» є тим психологічним механізмом, який створює певні лінії поведінки особистості, виступає відносно стійкою та усвідомленою людиною системою, на основі якої вона будує свої ставлення до себе та інших людей.

І. Кон під «Я-концепцією», або образом «Я», розуміє відношення особистості до самої себе, яке включає три компонента: пізнавальний (знання про себе, уявлення про свої якості), емоційний (оцінка цих якостей і пов'язані з цим почуття, наприклад самоповага) та поведінковий (практичне відношення до себе) [5, 66].

О. Мороз, О. Падалка, В. Юрченко вважають, що «Я-концепція» майбутнього фахівця – складна динамічна система уявлень студента про себе та як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка включає в себе взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти: «Образ-Я», «Ставлення-Я», «Вчинок-Я» [7, 187].

В. Юрченко, досліджуючи «Я-концепцію» як показник особистісного зростання майбутнього вчителя, стверджує, що студенти з позитивною «Я-концепцією» відрізняються високою самооцінкою педагогічних здібностей, особистісних якостей і наслідків власної навчально-професійної діяльності; високим рівнем самоповаги та аутосимпатії, низьким рівнем особистісної й реактивної тривожності. Студенти з негативною «Я-концепцією» характеризуються когнітивною простотою й недостатньою розрізненістю елементів «Образу-Я», заниженою самооцінкою педагогічних здібностей і результатів навчально-професійної діяльності, «комплексом неповноцінності», низьким рівнем самоповаги, почуттям тривожності та незахищеності [8, 32].

Таким чином, «Я-концепція» має безпосередній вплив на формування взаємин майбутніх учителів та учнів і є таким психологічним механізмом, своєрідним ядром особистості студентів, через який можливе регулювання та корекція їх поведінки та діяльності.

Висновки. Наприкінці варто зазначити, що в сучасному вихованні студентської молоді пріоритетного значення набуває моральний аспект, мета якого й полягає у формуванні відповідних якостей особистості, зокрема такої професійно необхідної для майбутніх учителів, як повага до дитини. Лише чітко усвідомлюючи особливості й закономірності психологічного розвитку особистості студента можливо побудувати відповідну систему ефективних виховних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2. : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
3. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
4. Донцов А. В. Формування моральних механізмів поведінки студентської молоді : монографія / А. В. Донцов. – Харків : «Шлях», 2000. – 228 с.
5. Кон И. С. Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности) : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
7. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. пос. / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко ; за заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003.
8. Юрченко В. І. «Я-концепція» як показник особистісного зростання майбутнього вчителя / В. І. Юрченко // Психологія : зб. наук. праць. – Випуск 4(7). – К. : НПУ, 1999. – С. 31–35.

РЕЗЮМЕ

Павицкая Е. Н. Специфика воспитания уважения к ребенку у студенческой молодежи.

Статья посвящена проблеме воспитания у будущих учителей уважения к ребенку. Привлекается внимание к отдельным психолого-педагогическим аспектам формирования данного качества у студентов, теоретически обосновывается ценностное отношение к ребенку как важное условие проявления уважения к личности ребенка в отношениях воспитателя и воспитанников, проанализированы различные взгляды ученых относительно понятия «Я-концепции» как психологического механизма личности будущих учителей, который влияет на взаимоотношения с учениками. Кроме того, рассмотрена сущность познавательной, ценностно-смысловой и поведенческой сферы личности будущих учителей в контексте исследуемой тематики; отмечается необходимость формирования у студенческой молодежи альтруизма и рефлексии.

Ключевые слова: воспитание, моральные качества, уважение к ребенку, ценностное отношение, студенты, особенности юношеского возраста, «Я-концепция», педагогический университет.

SUMMARY

Pavytska K. The specifics of upbringing of respect for child in students.

The results of research devoted to the problem of moral and ethical upbringing of student youth of pedagogical universities, including the upbringing of respect for the child in future teachers are presented in the article. It is underlined that in the present education of students the moral dimension takes primary importance, the purpose of which is to form the relevant qualities of personality, especially such meaningful and professionally necessary for future teachers as respect for the child. The attention is paid to some of psychological and pedagogical aspects of formation of this quality in students. The article presents a theoretical justification of value attitude to a child as an important condition of display of respect to personality of a child in relationship between the teacher and the pupils. It is recognized that respect for a child as a moral quality of personality is repeated many times and as a result is fixed in the system of moral consciousness. It is a habitual action, attitude that is objective

and is based on value relation of teachers to children. The application of active approach to education is important in the process of upbringing respect for a child, because according to this application the moral and ethical rules and regulations absorbed by person actively in the activity like studying and communication with other people.

The different views on the notion of «self-concept» as a psychological mechanism of personality, which affects relationships with other people, especially with the pupils are analyzed. Besides, the peculiarities and tumors of youthful age are revealed; it is considered the essence of cognitive, value-meaningful and behavioral spheres of future teachers' personality in the context of the investigated topic that makes the article actual on the current stage of education development. Author pays attention to the need of development of altruism, reflection and other humanistic qualities of students' personality. Relevant in the upbringing of future teachers the respect for a child is the formation of such psychological mechanism as empathy, because it involves sensitivity to a child, approval, effective support and charity. It is stressed that only a clear understanding of peculiarities and laws of psychological development of students' personality is possible to construct an appropriate system of effective educational influences.

Key words: *upbringing, moral qualities, respect for the child, value attitude, students, peculiarities of youth age, «Self-concept», pedagogical university.*